

Жуковський М.П.

Екохронографія козацького міста Нікополя

Одним з важливих адміністративних та промислово-транспортних центрів у південно-західній частині Дніпропетровської області є місто обласного значення Нікополь, що є також і центром однойменного району. Його історія відбиває дуже складний і суперечливий процес етногенезу українців та формування їх земель, появи на них поселень, що склали певну систему розселення в протязом становлення і розвитку української державності.

Своєрідним показником пізнання цього процесу є вивчення науковцями і краєзнавцями протязом тривалого часу генези населених пунктів України, особливостей їх розвитку тощо. Не є винятком в цьому і Нікополь, який, без сумніву, посідає особливе місце в історії українського народу за часів козацької доби. Розгляд встановлення його літочислення показує наскільки це важливе питання не тільки в науково-методологічному, але й історико-політичному аспектах.

У 1980 р. Нікопольський міськком компартії та міськвиконком на підставі результатів дослідницької роботи директора Нікопольського краєзнавчого музею Ганжі П.К. та висновків докторів історичних наук О.І.Дружиніної (м. Москва), К.І.Позднякова (м. Дніпропетровськ), заступника директора Інституту історії АН УРСР С.В. Кульчицького прийняли рішення про відзначення 200-річчя заснування міста Нікополя. Це було підтримано вищими органами комуністично-радянської влади СРСР.

Головним історичним джерелом для визначення дати заснування міста став „План вновь проектируемого укрепления Никополь, что прежде назывался Никитин Перевоз, для содержания воинской команды одного батальона. Сочинен 1780 года 30 марта” [1, арк. 1]. На цій мапі, що була складена інженер-прапорщиком М.Радіним та ухвалена губернатором М.Язиковим, показано план майбутньої фортеці і позначено близько тридцяти існуючих житлових та

господарських будівель, церква, шляхи. На північ від фортеці планувалось збудувати «форштат для партикулярних жителів».

Офіційне вирішення питання про дату заснування Нікополя у 1980 р. суперечило принципам науковості та історизму, оскільки не простежувало повністю еволюцію історичного розвитку міста. До того ж це питання вирішувалося здебільшого не на наукових засадах, а відповідно до ідеологічних настанов КПРС. Це привело до тенденційної систематизації фактів з історії Нікополя та їх інтерпретації у проімперській спрямованості. Проте, будь-який аспект генези міста як населеного пункту вимагає дослідження всіх етапів його історичного розвитку. Це проігнорували у 1978-1980 рр. як науковці, так і органи тодішньої влади.

Опрацювання матеріалів про генезу та розвиток Нікополя поставило питання про необхідність більш чіткого визначення таких понять як „заснування міста” та „утворення міста”.

У першому випадку це означає початок його будівництва, визначеного певним правовим актом, що надає йому статусу міста або міста-фортеці. Як правило історичним джерелом до ранньої історії давніх міст є літописи, а для поселень нового часу це є документи органів влади, що ініціювали його появу. Розбудова міста або міста-фортеці та його статус в подальшому підтверджуються актами чи нормативними документами чинного на той час законодавства. Класичним прикладом цього є заснування в Україні таких міст як Львів, Харків, Чугуїв [7, с. 38].

Утворення міста – це надання статусу міста (міських прав) вищими органами державної влади одному або кільком спорідненим поселенням, що досягли певного соціально-економічного розвитку, рівень якого за певними параметрами (кількість населення, розвиток промисловості, транспорту, культури тощо) відповідав нормативним положенням чинного законодавства про місто. Це якраз і характерно для Нікополя, який отримав статус міста в 1926 р. [15, с. 51].

Необхідно визнати різницю між „містом” як історичною та юридичною категорією, які не є тотожними. Зміст останнього формується „Положенням про порядок питання адміністративно-територіального устрою Української РСР”, затвердженим Указом Президії Верховної Ради УРСР від 12.03.1981 р. і нині діючим. Зміст „міста” як історичної категорії формується школами істориків різного напрямку. Та й стосовно категорії „місто” в правовій традиції України Х-ХХ ст. простежується помітна еволюція, що і становить предмет спеціального дослідження [7, с. 38].

Аналіз матеріалів про визначення дати заснування Нікополя, а також інших міст Дніпропетровської області та України в цілому визначив необхідність сформулювати поняття літочислення населеного пункту. Це тривалість його існування на природній підоснові у соціально-економічних та національно-державних системах суспільства у календарних роках, відповідно до існуючих систем історичної хронології [7, с. 39].

Літочислення населеного пункту або екохронографія базується на досягненнях краєзнавства, джерелознавства, історії держави і права, історичної

географії і картографії, історії будівництва поселень і є підстави виділити його як допоміжну наукову дисципліну краєзнавства. Вона визначає критерії літочислення поселень України і дає рекомендації щодо їх встановлення та його історійко-правового забезпечення.

Простежимо на прикладі міста Нікополя його екохронографію відповідно до зазначених положень:

1. Врахування природного (географічного) середовища, впливу соціально-економічної діяльності суспільства, воєнних дій як обставин (факторів), що сприяють або гальмують виникнення та розвиток поселень [7, с. 39].

Природною передумовою для формування поселення на території сучасного Нікополя була частина правого берега долини Дніпра у найвужчому місці. Територія, де розташовано місто, становить плато трикутної форми. Його елементами є три миси, з яких чітко виступає південний (Микитин Ріг) з нижньою терасою та південно - східний, між якими розташовується природний „амфітеатр”. Слід враховувати, що їх берегова лінія змінювалася внаслідок дії фізичної сили за законом Коріоліса, коли води Дніпра, особливо під час весняних повеней, руйнували правий берег.

Найбільш вигідною місцевістю для поселення є Микитин Ріг, захищений від північних вітрів, з гарною природною гаванню. Тут також здавна був перетин водних та суходільних шляхів – «із варяг у греки» та Соляний – з Криму. А найбільш вигідним місцем для будівництва укріплень для захисту правобережжя між р. Томаківка та Чортомлик було плато, де, до річч, були східна група курганів Нікопольського курганного поля.

Рельєф цієї території освоювався людьми протягом кількох тисячоліть. Під час археологічних досліджень тут знайдено сліди поселень і поховань бронзової доби (III-I тис. років до н.е.), скіфської та сарматської культур (V ст. до н.е. – II ст. н.е.), племен черняхівської культури (II-IV ст. н.е.), кочових племен (V-XV ст.). Зокрема в старій частині м. Нікополя, у східній частині площі Визволення, археологічною шурфовкою виявлено культурний шар населення доби бронзи і скіфського часу. Але поселення давніх часів на території сучасного Нікополя не збереглися внаслідок боротьби різних народів та держав за володіння Нижньою Наддніпряниною [5, с. 4-6].

Лише за часів запорозького козацтва виникло укріплене поселення на території сучасного міста. Його розвиток переривався або гальмувався воєнними діями. Проте існуючі воєнно-політичні та економічні структури козацтва відновлювали його або повністю або частково. Але при визначенні конструктивних факторів в історії виникнення міста була врахована тільки роль російських урядовців, а не Війська Запорозького.

2. Комплексне вивчення археологічних, історичних, картографічних, фольклорних, топонімічних джерел для дослідження генези та розвитку поселення, на відміну від абсолютизації дати першої офіційної згадки в джерелах його назви в певних державних системах [7, с. 39].

Перше документальне підтвердження згадки про місцевість, де знаходиться Нікополь – Микитин Ріг, Лиса Гора, а також розташований на лівому березі на в проти них Кам'яний Затон міститься у щоденнику посла

Священної Римської імперії Еріха Лясоти, який приїздив до запорозьких козаків улітку 1594 року [11, с. 109]. Про просторові параметри розташування вищезазначених урочищ інформацію надає «Книга Большому Чертежу», що була видана у Москві Розрядним приказом у 1627 р.:

«А ниже Томаковки миля Лысые горки
А ниже Лысые Горки миля Микитин Рог
А ниже Микитинога Рога миля затон Каменный» [10, с. 111].

Микитин Ріг згадується також в історичних джерелах за 1628 та 1637 рр. [2, с. 52, 247], як місце, де відбувались важливі воєнно-політичні події на Запорожжі. Проте аналіз цих джерел швидше свідчить про назву природно - географічного об'єкту на кордоні запорозьких козаків з Кримським ханством по Дніпру, ніж про назву поселення. Досить вірогідно, що у цьому урочищі перебували козацькі пікети, як рухома варта кордону, а тимчасово – реєстрові козаки.

Цілком можливо, що у XVI ст. один із запорожців жив певний час на річковому мисі або з деяких невідомих обставин залишив своє ім'я річковому мису та нашій історії. Адже народні перекази засвідчили, що козак Микита займався перевозом через Дніпро. У той же час перекази розповідають, що то був - кошовий Січі, який збудував церкву, або багатий сімейний козак, козак - шинкар тощо [4, с. 158]. Проте жодне народне джерело не зазначає часу появи Микити.

Перша відома мапа, де показано Микитин Ріг, є «Частина ріки Борисфену за порогами, що називається в народі «Запорожжям» (звідки козаки називаються запорожцями) від о. Хортиця до моря Євксинського», яка була складена Г.Л. де Бопланом у 1639 р. та видана у Гданську в 1652 р.

Поява поселення на Микитиному Розі пов'язана з будівництвом на ньому Січі козаками Війська Запорозького у 1639 р. Це було здійснено ними вимушено, на виконання ординації 1638 р. Сейму Речі Посполитої, одночасно з відбудовою поляками фортеці Кодак [14, с. 117]. Ця Січ відома в науковій літературі як Микитинська, була збудована за певною системою з метою забезпечити захист її залоги та мати умови для спостереження за ситуацією в регіоні.

У січні 1648 року Січ на Микитиному Розі опинилася в центрі козацького повстання під проводом Б.Хмельницького. Це був початок Визвольної війни українського народу середини XVII ст. 19 квітня того року (за ст. стилем) на козацькій раді у Микитинській Січі Б.Хмельницький був обраний гетьманом Війська Запорозького. Звідси він виступив на чолі армії повстанців назустріч польським військам і розгромив їх на Жовтих Водах і під Корсунем. В середині 50-х років XX ст. у Нікополі увічнено пам'ять про ці видатні події і встановлено пам'ятний знак [13, с. 119].

В українській історичній науці утвердився погляд, що Січ на Микитиному Розі була до 1652 р., коли запорожці перенесли Кіш на Чортотлицькій Ріг. Проте автор не відкидає припущення, що Микитинська Січ могла проіснувати ще до 1657-1658 рр. як прикордонний форпост Гетьманату до початку громадянської війни в Україні.

Микитинська Січ була не тільки воєнно-політичним центром Запоріжжя, але мала функції його торгово-ремісничого центру, складові якого були як в Січі так і в її передмісті. Це було пов'язано з матеріально-технічним

забезпеченням Січі: підвіз продовольства, ремонт і утримання човнів, возів, зброї, торгівля необхідними товарами не тільки для козаків Січі, але й для тих, хто жив у навколишніх селах і зимівниках. У подальшому ці функції посилювалися, особливо після того, як утворилося поселення Микитин Перевіз, що забезпечувало переправу до Кам'яного Затону. Воно було важливим прикордонним форпостом запорозького козацтва аж до червня 1775 р. Тут розташовувалися не тільки будівлі сімейних запорожців, але й козацька зала, була старшина – писар і шафар з відповідним штатом, поштова станція, шинки, церква Св. Покрови Богородиці, що була центром приходу для козаків сотень зимівників. Укріплення Микитинської Січі під назвою Стара Січ на противагу існуючій Чортомлицькій (1652-1709), використовувалися козаками під час війн з татарами та турками під час Кримських та Азов-Дніпровських походів.

Таким чином, можна простежити 136-річний період від будівництва Микитинської Січі до моменту, коли Микитин Перевіз було захоплено російськими військами під час ліквідації Війська Запорозького Низового.

Твердження про заснування Нікополя у 1780 році базується на єдиному документі „Плане вновь проектированном укреплении Никополь что прежде назывался Никитин Перевоз...” від 30.03.1780 р. без врахування попереднього історичного періоду часів запорозького козацтва. Від назви непобудованої фортеці у 1780 р. ведеться, по суті радянська версія літочислення міста, яким тоді Нікополь в адміністративно-територіальній системі Російської імперії так і не став, навіть при тому, що деякий час у 1782 р. існував Нікопольський повіт Новоросійської губернії.

3. Безперервний розвиток поселення з моменту виникнення та наявності в ньому постійного населення або такого, що відновлюється після воєнних дій, стихійного лиха, небезпечних епідемій, незалежно від його етнічних і соціальних змін. При цьому необхідно враховувати підпорядкованість поселення тим чи іншим державним системам [7, с. 40].

Історія європейських міст свідчить про численні лиха, які довелося їм пережити протягом їх існування. Але оскільки вони відбудовувалися або в них відновлювалося населення, вважається що це не суперечить принципам безперервності (континуїтету) або історичної спадковості, позаяк місто не зникало назавжди із системи розселення даного народу або держави.

Історичні джерела свідчать про безперервний розвиток у ланцюзі Січ (Микитинська, Стара) – Перевіз – Нікополь, за винятком недовготривалого часу руйнації внаслідок воєнних дій. Проте їх наслідки за стислі роки усувалися відбудовчою діяльністю українського козацтва.

Протягом 1639-1775 рр. і Січ, і Микитин Перевіз заснували і утримували козаки Війська Запорозького, яке було національно-територіальною автономією в унії з Польщею, Росією, Кримським ханством.

У 1775-1917 рр. Микитин Перевіз, який був захоплений російськими військами і перейменований у Нікополь (1780 р.), входив до складу Російської імперії.

Після трирічних національно-визвольних змагань Нікополь з 1921 р. був у складі УСРР-УРСР, що була частиною Радянського Союзу, за винятком

німецької окупації і перебування в Рейхскомісаріаті „Україна” з 17.08.1941 р. по 7.07.1944 р.

З 24 серпня 1991 р. Нікополь є містом незалежної держави Україна.

4. Необхідність відрізнити історичні початкові, перехідні і кінцеві форми правового статусу поселень і сучасні, визначені чинним законодавством тієї держави в складі якої перебуває поселення [7, с. 41].

Історію кожного міста можна умовно розділити на два періоди – історичний і сучасний з погляду історії тієї держави, у складі якої воно знаходиться, та її права. Умовною рисою поділу буде рішення органів державної влади про надання населенню певного адміністративного статусу.

У своєму історичному розвитку Нікополь був містом-фортецею (Січ), прикордонним торгово-ремісничим і транспортним пунктом, що мав особливий статус (Перевіз). За часів Російської імперії він був містечком, за часів УСРР – з 1920 р. райцентром. З 1926 р. містом районного підпорядкування. Існуючий статус міста обласного підпорядкування закріплено за Нікополем рішенням Президії ВУЦВК УСРР від 16.03.1934 р. [12, с. 54].

5. Надання правового статусу поселенню з боку державних структур означає лише початок нового етапу, не відокремленого від попереднього його розвитку та літочислення [7, с. 41].

Вивчення питань, пов'язаних з заснуванням або утворенням міста, неможливе без чіткого з'ясування змісту поняття „місто” щодо конкретного історичного періоду його існування та розташування у просторі.

Законодавство Російської імперії по іншому трактувало поняття „місто”, ніж козацьке право. Принципово по іншому характеризує це поняття законодавство УРСР та СРСР. Між Російською імперією та Радянською державою нема правонаступництва, у той час, коли між УРСР та Україною є правова спадковість.

6. Пошук територіальної першопояви поселення із наступним його взаємозв'язком (або припиненням такого) з територією існуючого нині поселення, що уособлює генетичний зв'язок його історичних форм розвитку у просторі і часі [7, с. 41].

Оскільки територія населеного пункту протягом всього періоду його існування не є сталою, необхідно досліджувати особливості її формування. З цією метою слід: по-перше, знайти „історичний центр” поселення, по-друге, вивчати напрями розвитку поселення (зменшення, розширення, приєднання, об'єднання тощо) до існуючих на сьогодні меж. Літочислення населеного пункту визначається всім періодом його розвитку або тих населених пунктів, які увійшли до його складу в момент утворення в межах тих сучасних адміністративних кордонів. Воно припиняється з моменту ліквідації його адміністративно-територіального статусу, у випадку знищення техногенною катастрофою, наслідки якої неможливо ліквідувати, вимиранням населення тощо.

Історичні джерела – воєнні і топографічні карти XVII-XIX ст., свідчення краєзнавців та істориків XIX – поч. XX ст. І.Кареліна, Д.Яворницького, Л.Падалки, Я.Новицького – показують, що в центральній частині сучасного міста (нині парк Перемоги) знаходилися земляні укріплення (вали і рови) розміром 1,5

на 1,0 км. Є підстави ототожнювати їх із Микитинською Січчю [8]. Їх фрагмент виявлений під час археологічної шурфовки в 2002 р. [3, с. 14-15].

Порівняльний аналіз планів фортеці Нікополь від 30.03.1780 р. та містечка Нікополя 1873 р. показує, що у південній частині останнього зберігалися вулиці Микитинового Перевозу, які були до 1780 р. (сьогодні вони називаються: провулок Таврійський, вулиця Дідика (колишня Микитинська). З ідеологічних міркувань радянські науковці ігнорували факт існування Микитинської Січі і Микитинського Перевозу й те, що Нікополь розбудовували поруч з Микитинським Перевозом, а не замість нього і на основі системи шляхів, які склалися у Микитиному. Це пояснює той факт, що за початок територіальної першо появи поселення було взяте планування 1780 р. так і не збудованої фортеці.

7. Визначення взаємозв'язку топоніміки поселення з етапами його забудови та розвитку [7, с. 42].

Територія сучасного Нікополя з моменту її забудови входила до складу Вольностей Війська Запорозького. На той час (друга половина XVII – перша половина XVIII ст.) Січ, а потім Микитин Перевіз існували окремо від зимівників козаків, які були розташовані на захід і схід від них. На їх основі потім виникли села Лапинка, Сулицьке, Довгалівка, що стали у XX ст. передмістями Нікополя, а потім увійшли до його адміністративно-територіального складу.

Ці назви збереглися в історичній пам'яті нікопольців і використовуються поруч з офіційними назвами вулиць та нумерацією квартальних комітетів.

Штабс-капітан Генерального штабу В.Павлович стверджував, що свою назву Нікополь одержав від імені «Нікіта», яке означає з грецької – Переможець. Етимологічно воно пов'язане з іменами Микола, Никифор, Ніке. Найменування запорозького поселення Микитине (Микитин Перевіз) під впливом зовнішньополітичних прагнень Російської імперії було штучно підведене під грецьку форму назви майбутньої фортеці Нікополь.

Науковці Інституту мовознавства АН УРСР, які ознайомилися з історією виникнення Нікополя, вважають, що у даному випадку має право на існування і такий переклад назви Нікополя – місто переможця, Микитине місто. Що співпадає з твердженням В.Павловича [7, с. 42].

Таким чином, виходячи з вищезазначеного, початком літочислення Нікополя слід вести від виникнення у 1639 р. Запорозької Січі на Микитиному Розі. На основі її передмістя утворилося поселення Микитин Перевіз, який був перейменований російською колоніальною адміністрацією у 1781 р. на Нікополь.

На підставі дослідницької роботи автора за участі провідних науковців (Швидько Г.К., Мицика Ю.А. та інші) Нікопольський міськвиконком рішенням № 539 від 20.08.1997 р. „Про літочислення м. Нікополя та підготовку документів, необхідних для надання Нікополю статусу історичного міста” ухвалив, що існують підстави для перегляду офіційного літочислення міста. Зволікання, а то й відверта протидія чиновників міськради, по фінансуванню проведення необхідних досліджень з даної проблеми протягом трьох років було

втраченим для краєзнавства часом. Лише у 2001 р. науковці Інституту Історії України НАН України, Інституту Археології НАН України та Нікопольського державного краєзнавчого музею на чолі з Академіком НАН України Троньком П.Т. розв'язали, дане питання, визначивши датою заснування Микитинської Запорозької Січі 1639 р., а разом з тим і літочислення Нікополя. Це рішення було затверджено Вченою Радою Інституту Історії України НАН України її рішенням від 12 грудня 2001 р. (протокол №12)

Відповідно виконавчий комітет Нікопольської міської ради 24 квітня 2001 р. ухвалив рішення №203 «Про виконання рішення виконкому міської ради від 20.08.1997 р. №539 «Про літочислення м. Нікополя та підготовку документів, необхідних для надання Нікополю статусу історичних міст», яким «встановлену Інститутом Історії України НАН України дату заснування м. Нікополя – 1639 р. вважати за офіційну дату заснування міста».

В той же час, коли працювала вищезгадана наукова група на чолі з Академіком НАН України Троньком П.Т., Кабінет Міністрів України прийняв постанову від 26 липня 2001 р. №878 «Про затвердження Списку історичних населених місць України», за якою Нікополь було внесено до цього списку з датою заснування або першої писаної згадки – 1594 р. [16].

Авторство даної дати належить групі співробітників науково-дослідницького інституту теорії історії і перспективних проблем радянської архітектури в м. Києві Держбуду УРСР на чолі з доктором архітектури В.Ясієвичем, які використали згадку про Микитин Ріг від 1594 р. у праці Г.С.Шапошнікова «Як виникло місто Нікополь» від 1931 р., не здійснивши при цьому вивчення та аналіз джерела – щоденник Е. Лясоти. В той час, як цей документ, хоч і містить першу письмєнну згадку про місцевість Микитин Ріг, ще не дає підстави ототожнювати його з роком заснування м. Нікополя. Більш того, Е.Лясота писав про Микитин Ріг в контексті воєнного протистояння запорожців і татар, як про місце правого берега для постійної переправи татар від Кам'яного затону на лівому березі до нього. Це дуже важливе повідомлення при розгляді питання про генезу м. Нікополя і, таким чином, 1594 рік не може бути взятим за початок його заснування.

Спроби громадськості і депутатів міста добитися від Уряду України внесення уточненої науковцями дати заснування м. Нікополя – 1639 р. в його постанову від 26 липня 2001 р. №878 замість 1594 р. поки безуспішні.

Літочислення м. Нікополя завжди буде актуальним питанням, а з огляду на Указ Президента України від 01 лютого 2008 р. «Про відзначення у 2008 році 360-ї річниці подій, пов'язаних з початком Національно-визвольної війни українського народу середини XVII століття» вимагає розглянути історичне значення його першого етапу – Микитинської Запорозької Січі в національно-державному вимірі у тисячолітній історії українського народу. Адже саме Микитинська Запорозька Січ з січня 1648 р. була місцем початку Визвольної війни українського народу середини XVII ст. під проводом Б.Хмельницького. В стислий термін – протягом лютого-квітня 1648 р. Богдан Хмельницький створив повстанську армію, сформував її керівний склад та організував матеріальне забезпечення всіх воєнно-політичних заходів. Звідси

він здійснював через своїх представників активну антипольську агітацію, що було підтримано більшістю українського народу і добився укладання військового союзу з Кримським ханством проти Польщі. Все це дає підстави вважати, що Б. Хмельницький відновив українську державність на засадах Запорозької Січі у формі козацького війська-держави.

Обрання козацькою радою у Микитинській Січі 19 квітня 1648 р. (за ст. ст. – 29 квітня 1648 за новим стилем) Богдана Хмельницького Гетьманом України було логічним завершенням вищеназваного етапу і одночасно початком державного періоду в історії українського народу як Української Козацької держави – Військо Запорозьке (1648-1775 рр.).

В зв'язку з тим, що м. Нікополь походить від такого унікального в історії України центру державотворення, яким була на початку 1648 р. Микитинська Січ, це ставить його в один значимий ряд з містами України, які є місцями початку державних періодів українського народу:

- м. Київ (столиця Київської Русі у V-XII ст., Української Народної республіки у листопаді 1917-січні 1918 рр., Української самостійної держави з 24 серпня 1991 р. і по сьогодні).

- м. Галич (столиця Галицько-Волинської держави у 1199-1349 рр.) [6].

Без сумніву, визнання подібного статусу, як і поглиблення процесу пізнання витоків Нікополя, що сягають козацької доби, вимагає значних організаційних зусиль, фінансових ресурсів та збільшення масштабів науково-пошукової роботи.

Прикладом розвитку даного напрямку є фінансова допомога Уряду Сполучених Штатів Америки Нікопольському державному краєзнавчому музею згідно грантової угоди між ними від 26 вересня 2006 року у реалізації проекту “Створення і розвиток історико-археологічного комплексу «Микитинська Запорозька Січ»”, який отримав перемогу в конкурсі «Фонд Посла США із збереження культурної спадщини 2006 р.» і присвячений 360-річчю початку Визвольної війни українського народу середини XVII ст. під проводом Б. Хмельницького. Цей проект передбачає проведення археологічних досліджень залишків земляних укріплень Микитинської Запорозької Січі (у 2006-2007 рр. за грантовою допомогою було досліджено 240 кв. м. площі її рову та здійснена реконструкція валу) і перших православних храмів міста, науково-дослідницької роботи в архівах, створення документального відеофільму, циклу лекцій тощо. Ця робота проводиться спільно з бібліотечно-інформаційним центром «Слово» Нікопольської ЦБС (зав. Білоцерковська Л.М.)

Як зазначив у своєму виступі Посол США в Україні В. Тейлор під час підписання грантової угоди – «козаки є більш ніж історичними постатями в Україні – їхня сила та незалежність є частиною найголовнішого складу української культури». Ця оцінка вкотре підтверджує високу ціну обов'язку всіх поколінь українського народу зберігати його історико-культурну спадщину, у тому числі героїчної козацької доби України.

Бібліографічні посилання:

1. РДВІА. – Ф. 349. – Оп. 19. – Спр. 6466.
2. Грушевський М.С. Історія України-Русі. Роки 1626-3638. Т.8. – Ч.1. – К.: „Наукова думка”.
3. Жуковський М.П. Археологічна розвідка у м. Нікополі у 2002 р. // Археологічні відкриття в Україні 2002-2003 рр. Зб. наук. праць за ред. Гаврилюк Н.О. Вип. 6. – Київ: ІА НАН України; Шлях, 2004.
4. Жуковський М.П. Народні перекази про заснування міста Нікополя // Козацька спадщина. Випуск 1. – Нікополь – Запоріжжя. РА Тандем – У, 2005.
5. Жуковський М.П. Нікополь (Стислий історико-статистичний нарис з історії міста). – Нікополь: НВ МФД, 2006.
6. Жуковський М.П. Про історико-правові засади надання м. Нікополю Дніпропетровської області статусу першої історичної столиці Української козацької держави – Війська Запорозького. Довідка. – Нікополь, 2007.
7. Жуковський М.П. Про літочислення м. Нікополя. – Нікополь 1996. — Київ 2000, ТОВ „Українська Видавнича Спілка”.
8. Жуковський М.П. Про час заснування і місце розташування Микитинської Запорозької Січі // Матеріали науково - практичної конференції „Історико-культурна спадщина Нікопольського району та проблеми історії запорозького козацтва”. – Нікополь: Нікопольська районна державна адміністрація, 2001. – С.78-86.
9. Жуковський М.П. Аналіз джерел дати заснування або першої писемної згадки м. Нікополя // Научные рекомендации к архитектурно-опорному плану и проекту зон охраны памятников истории и культуры г. Никополя. – Никополь, 1988. – Т. 1.
10. Книга Большому Чертежу. – М. Издательство АН СССР, 1950.
11. Лясота Е. Щоденник // Жовтень. – 1984. – №10.
12. Матеріали до звітної доповіді міськради за час 1930-1934 рр. На 1-му орган. Пленуму Нікопольської міської ради виборів 1934 р. – Дніпропетровськ, 1934.
13. Памятники истории Украинской и культуры Украинской ССР. Каталог-справочник. – К., 1987.
14. Срезневский И. Украинская летопись. – Харьков, 1835.
15. Українська РСР: Адміністративно-територіальний устрій: на 1 січня 1987. – К., 1987.
16. Урядовий кур’єр. – № 142. – 9 серпня 2001 р.